

ЖУРНАЛ У ЖУРНАЛІ

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 008.572.026

МЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЇ

С.С.МОХНЕНКО – к.і.н., професор, ХДСГІ

У сучасному історичному знанні найсуттєвішим є постановка проблеми, підхід дослідника до вивчення духовного життя минулого, тобто його методологію.

Найпоширенішим гріхом істориків вважають гріх анахронізму, або впевненість у тому, що людина у всі епосі свого розвитку залишалась незмінною величиною, яка однаково ставиться до світу, відчувала та мислила в давнину так само, як і в наші дні. Ми постійно зштовхуємося з тенденцією проектування на екран минулого наші особисті почуття, ідеї, заботони. Поняття ментальності як раз і присвячено розвінченню цього заботону. Воно дає нам можливість сформуванати дуже важливий методичний принцип: історик повинен прагнути до того, щоб виявити ті процедури мислення, способи світосприйняття, звички свідомості, які були властиві людям даної епохи і про які люди могли і не віддавать собі чіткої відповіді, сприймаючи їх «автоматично» не розмірковуючи про них, а тому і не їх не критикуючи. При такому підході з'являється можливість пробитися до більш глибокого пласту свідомості, «підслухати» те, про що ці люди саме більше могли тільки «проговоритися» незалежно від своєї волі.

Історик не повинен бути «збирачем сміття», підбираючи будь-яку інформацію, навіть не уявляючи те, нащо вона потрібна і чи може вона взагалі знадобитися. Навпаки, історик цілеспрямовано, у відповідності з поставленим завданням, шукає сліди людської думки і діяльності. Саме контакт з людиною далекої епохи, з її психікою, розумовим кругосвітом, з її інтересами і пристрастями надає історичному дослідженню незвичайну інтелектуальну напругу і гостроту. Не можна бачити в історикові суддю: його справа - не виносити вирок, але розуміти. І тут на перший план виходить питання про ментальність, про можливість людської свідомості сприймати і опанувувати світ у тих межах, які дані їй його культурою та епохою, про «інструментарії мислення», які в відповідну епоху знаходяться в ро-

зпорядженні людини і історично обумовлені, успадковані від минулого часу і разом з тим непримітно змінюється в процесі й творчості, всієї її практики.

Непримітно, бо ментальність, спосіб бачення світу, не ідентична ідеології, яка має справу з надуманими системами думки, і багато в чому, може бути, головним залишається непрофлексованою та логічно не виявленою. Ментальність - не філософські, наукові або естетичні системи, а той рівень суспільної свідомості, на якому думки не відмежовані від емоцій, від латентних звичок та прийомів свідомості - люди ними користуються, звичайно саме того не помічаючи, не вдумуючись в їх єство і передмову, в їх логічну обумовленість.

Введення поняття «ментальності» вимагає по-новому підійти до вивчення ідей, доктрин, наукових, естетичних та інших теорій. Мислителів та вчених історики філософії та науки звичайно представляють у вигляді «безтілесних умів» виключених із особистих історичних даних часу і простору, свого роду «головастиків», які мають здібності до послідовного логічного мислення, процес якого протікає в розрідженій атмосфері «чистої думки», якими вільної від всього того, що властиві простим смертним. Для характеристики видатного творчого діяча задовольняються аналізом його ідей і поглядів, незвертаючи увагу на той соціально-психологічний ґрунт на який тільки могли прорости подібні унікальні квіти. Не психоаналіз, який ледве застосовують до людей минулого, але саме вивчення ментальності, властиві визначенаму середовищу та епосі - необхідна умова розуміння людської творчості. Для виявлення ментальності історика приходиться не вірити безпосередньо вираженим заявам людей, які залишили ті чи інші тексти, пам'ятники, не «докопуватися» до більш потаєного пласту їх свідомості, пласту, який може бути знайдений в цих істориках скоріше як би проти їх намірів та волі. Це і є те саме «колективне неусвідомлене», яке завдяки «Новій історичній науці» і отримало право на існування в історичному дослідженні.

Слово «менталітет» вважається словом, запозиченням з французької мови, хоча схожі слова і в англійській, і у французьких мовах. Це слово дійсно не можна перекласти однозначно. Це і «розумонастрій», це і «склад розуму», і «думаючі установки». Але, мабуть, поняття «бачення світу» ближче всього передає той зміст, який сьогодні вкладають у нього історики, коли він використовується до психології людей минулих епох. У історичній науці цей термін чекала більша доля.

Тривалий час в історичних дослідженнях, особливо радянських авторів, різниці в ментальностях людей давнього періоду і лю-

дей новітнього часу не враховувались. Такі історики свої особисті бачення «нищівно сумняшесья» вкладавали в голови предків, які жили тисячу або п'ятсот років тому назад, й, виходячи із сьогоднішнього «здорового змісту», пояснювали вчинки сучасників Володимира Великого, Богдана Хмельницького або Пушкіна. І тільки французькі історики Февр й Блок - засновники Школи «Анналів» вперше з усією ясністю побачили помилковість та порочність подібної процедури і піднялися проти неї.

Поняття ментальності при всій своїй розпливчатості та невизначенності виражає загострення історизму мислення, розповсюджений на найбільш складну для вивчення сферу - сферу емоцій та світобачення. У кожного суспільства у визначенні епохи існує особливий світ миру і частково, особиста картина історії. Бо історія не твориться в баштах із слонової кістки, й створюють люди, які належать свому суспільству. Воно, це суспільство, дає їм критерії судження, і, виходячи із дійсності, люди формують «ідею історії» - вони не сприймають її, не зберігають її в своїй пам'яті в незмінному вигляді, подібно тому, як зберігаються в льодовищах залишки древніх мамонтів, - вони її реконструюють та інтерпретують.

Зв'язане з поняттям ментальності поняття розумового озброєння. Але воно представляє собою здобуток окремого індивідууму. Але в кожному суспільстві на даній стадії розвитку існують свої специфічні умови для структурування індивідуальної свідомості: культура і традиція, мова, образ життя та релігійність, які утворюють свого роду «матрицю», в рамках якої формується ментальність. Епоха, в якій живе індивід, накладає незгладимий відбиток на його відповідні форми психічної реакції та поведінки, і ці особливості духовного оснащення знаходяться в «колективній свідомості» суспільних груп і гуртів, в індивідуальній свідомості видатних представників епохи. В творчості письменників, мислителів, художників, при всіх їх неповторних, унікальних особливостях, проявляються ті ж риси ментальності, бо всім людям, які належать до даного суспільства, культура пропонує загальний розумовий інструментарій. І все від здібностей і можливостей того чи іншого індивідууму залежить, в якій мірі він ним оволодіє. В цьому розумінні будь-який письменник, художник, мислитель підпорядковується «культурному примусу». В тій чи іншій мірі він завжди полонений системою уявлень, які домінують в його сфері.

Метод роботи істориків інший, ніж етнологів чи психологів. Історик не може безпосередньо спілкуватися з людьми минулих часів і спостерігати їх психічне життя в «польових умовах». Він може лише виявити його симптоми, як правило, розрізнені, відбиті в пам'ятниках, що залишились. Але в будь-яких залишках минулого так чи ін-

акше зафіксовані якісь сторони духовної структури людей, які створили якийсь текст чи предмет. Потрібно лише знати підхід до даного джерела, розробить відповідні методи його вивчення, і тоді джерело, можливо, «заговорить», розкриє історію ті тайносі суспільної свідомості минулих часів, повз які проходили його попередники. Головна і найперша умова – дослідницька питливість вченого, віля постановка питання.

Таким чином, розвиток історії ментальностей в сучасних історичних дослідженнях незвичайно розширюють перспективи історичного знання і озброюють спеціалістів значним, визначним інструментарієм в розвитку істерико - культурної антрології.

УДК 300.54

ЕСТЕТИЧНА ТЕОРІЯ ТА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: РЕАЛЬНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

І.Є.ПОЛЩУК – к.філ.н., доцент, ХДСГІ

Негативні явища у сфері духовної культури багато в чому зумовлені кризисним станом економіки та політики. Суспільство, яке не здатне задовольняти елементарні матеріальні потреби людей, культивує спрощені моральні норми, аморальні вчинки, прагматичну орієнтацію науки. Зникає безкорисливе /і по суті естетичне/ відношення людини до людини, стирається грань між мистецтвом і немистецтвом. Як свідчать матеріали соціологічних досліджень /у тому числі і опитування студентів сільськогосподарського інституту з проблем художньо-естетичних потреб та орієнтацій/, "шедеври" масової культури являють собою привабливі цінності для значної частини населення, зокрема для студентської молоді.

Причини цих регресивних явищ слід шукати не тільки в матеріальній, але й у духовній сфері, в тому числі і у дисгармонійному співвідношенні естетичної теорії та практики естетичного виховання. Є ряд складностей і в самій естетичній теорії. Теоретики не поспішають спуститися на "грішну землю" і присвячують свої праці дослідженню естетичного на рівні належного. Реальний стан естетичної культури суспільства, соціальних груп і особистості фіксується, як правило, на рівні поверхового опису. Однак в останні роки були здійснені деякі спроби увійти у простір "життєвої" естетики. Одна з таких спроб -аналіз мистецтва з позицій зниженої естетики постмодернізму. Ми звикли до естетики, яка орієнтує людину на високі цінності минулого /у дусі установок традиційного суспільства/. Але в